

Langdurige gevangenisstraf voorafgaand aan tbs- behandeling

Cijfers, juridisch kader en ervaringen
in de forensisch psychiatrische
praktijk

Samenvatting

Cahier 2026-8

D.C. Donninger
M.H. Nagtegaal

Langdurige gevangenisstraf voorafgaand aan tbs- behandeling

Cijfers, juridisch kader en ervaringen
in de forensisch psychiatrische
praktijk

Samenvatting

Cahier 2026-8

D.C. Donninger
M.H. Nagtegaal

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum is verricht. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Samenvatting

Inleiding

De afgelopen jaren is er vanuit verschillende partijen (rechtspraak, juristen, forensisch psychiatrische gedragsdeskundigen en politici) kritiek geuit over lange combinatievonnissen, een tbs-maatregel gecombineerd met een lange gevangenisstraf. Enerzijds werd gesteld dat dergelijke vonnissen steeds vaker zouden worden opgelegd en anderzijds dat er tijdens een lange gevangenisstraf detentieschade zou optreden, die de kans op een geslaagde tbs-behandeling zou verlagen. Deze zorgen hebben geleid tot een politieke discussie en een motie in de Tweede Kamer over het herinvoeren van de Fokkensregeling, waarmee een tbs-gestelde niet de gehele duur van de opgelegde gevangenisstraf hoeft uit te zitten voordat de behandeling begint. Het huidige onderzoek is naar aanleiding van die discussie aangevraagd en heeft als doel te achterhalen of deze veronderstellingen van een gestegen aantal lange combinatievonnissen en het oplopen van detentieschade klopt.

Het overkoepelende doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de aard en omvang van de problematiek rondom lange combinatievonnissen, en te achterhalen of forensische zorgaanbieders mogelijkheden missen om de tbs-behandeling beter te laten verlopen. Dit overkoepelende doel is opgesplitst in drie subdoelen:

- 1 Het uiteenzetten van de huidige wettelijke mogelijkheden om een tbs-gestelde eerder dan na de gebruikelijke termijn aan zijn behandeling te laten beginnen.
- 2 Het beschrijven van het aantal tbs-gestelden dat in de periode van 2000-2024 een lang combinatievonnis opgelegd heeft gekregen.
- 3 Het bieden van inzicht in de huidige wetenschappelijke kennis over het optreden van detentieschade bij tbs-gestelden met lange combinatievonnissen.

De onderzoeksvragen en de beantwoording daarvan is te vinden in hoofdstuk 6, hier worden de belangrijkste bevindingen samengevat en de conclusies en aanbevelingen besproken.

Methode

Om de doelstellingen te bereiken en de complexiteit van de problematiek van lange combinatievonnissen te onderzoeken, is ervoor gekozen verschillende onderzoeksmethodes te gebruiken. Ten eerste is er een juridische analyse uitgevoerd om de huidige mogelijkheden tot het eerder starten met de tbs-behandeling in kaart te brengen overeenkomstig met doelstelling 1) Ten tweede zijn gegevens uit het Monitoring en Informatiesysteem Terbeschikking Stelling (MITS) van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) gebruikt om een cijfermatig beeld te geven in de ontwikkeling van het aantal en de duur van opgelegde combinatievonnissen in de periode van 2000 tot en met 2024, overeenkomstig met doelstelling. 2) Ook is er relevante literatuur verzameld over eventuele gevolgen van een lange gevangenisstraf op de tbs-behandeling om de huidige wetenschappelijke kennis over detentieschade bij tbs-gestelden in kaart te brengen, overeenkomstig met doelstelling 3) Tot slot zijn er

interviews gehouden met onder andere behandelaren binnen het forensische zorgveld om meer begrip te krijgen van de problematiek waar zij in de praktijk tegenaan lopen.

Lang combinatievonnis

Er zijn verschillende denkrichtingen mogelijk bij het bepalen van de classificatie 'lang'. Enerzijds is het mogelijk dit te baseren op ervaringen in de praktijk, bijvoorbeeld in het gevangeniswezen of de tbs-praktijk (kwalitatief), anderzijds op de cijfers, bijvoorbeeld aan de hand van percentielscores van de waargenomen duur van de populatie tbs-gestelden om wie het gaat (kwantitatief). Voor het huidige rapport is een kwalitatieve definitie als meest relevant beschouwd, omdat dit de discussie rondom lange combinatievonnissen voornamelijk plaatsvindt in de praktijk. Daartoe is in de interviews met behandelaren in de forensische zorgpraktijk uitgevraagd wat zij zien als een lange gevangenisstraf wanneer deze in combinatie met een tbs-maatregel wordt opgelegd. Deze antwoorden zijn gecombineerd, waarna een lang combinatievonnis is geoperationaliseerd als een gevangenisstraf van 10 jaar of langer gecombineerd met tbs met bevel tot verpleging van overheidswege (hierna: tbs met verpleging).

Resultaten

Juridisch kader

Wetswijzigingen

Met de Fokkensregeling werd elke tbs-gestelde in beginsel na een derde van de opgelegde gevangenisstraf in een tbs-kliniek geplaatst. Na afschaffing van de Fokkensregeling volgde de standaardstart van de tbs-maatregel na twee derde deel van de gevangenisstraf, overeenkomstig met de destijds geldende regeling voor voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.). Hierin is overigens geen rekening gehouden met de capaciteitsproblematiek die gedurende de afgelopen 25 jaren soms meer en soms minder speelde. De afschaffing van de Fokkensregeling in 2010 pakte voor tbs-gestelden met verschillende strafduren verschillend uit; hoe langer de opgelegde gevangenisstraf, hoe meer nadeel hiervan is ondervonden. Ook de huidige geldende standaardbepaling voor plaatsing in de tbs-kliniek is gekoppeld aan de v.i.-termijn, maar deze is sinds 2021 met de Wet straffen en beschermen (Wsenb) ingrijpend gewijzigd (art. 6.4 lid 2 Besluit forensische zorg jo. art. 6:2:10 lid 1 Wetboek van strafvordering [Sv]). De v.i.-termijn is nog steeds gesteld op twee derde deel van de opgelegde gevangenisstraf, maar de periode van v.i. mag niet langer zijn dan twee jaar. Daardoor kan de tbs-behandeling in geval van een gecombineerde gevangenisstraf niet eerder starten dan twee jaar voorafgaand aan de afloop van de gevangenisstraf. Deze wijziging treft alleen de startdatum van de tbs-behandeling van tbs-gestelden met een combinatievonnis van langer dan zes jaar, voor hen is deze later. Zij worden daarmee sinds 1 juli 2021 vooral getroffen door de afschaffing van de Fokkensregeling.

Uitzonderingsgronden

Naast de standaardbepaling vanuit de Fokkensregeling waren er ten tijde van deze regeling uitzonderingen mogelijk die zagen op dan wel latere dan wel (nog) eerdere plaatsing in de tbs-kliniek. De meeste van deze uitzonderingsgronden zijn er anno 2026 nog. Twee van de drie bepalingen die zagen op een latere start zijn komen te vervallen: 1) adviezen van gedragsdeskundigen die zijn uitgebracht over de veroordeelde waaruit naar voren komt dat deze niet toegankelijk is voor behandeling

(oud art. 43 lid 2b Penitentiaire maatregel [Pm]), en 2) een beoordeling van extreme vluchtgevaarlijkheid van de tbs-gestelde (oud art. 43 lid 2c Pm). Drie van de vier bepalingen die zagen op een eerdere start gelden thans nog ongewijzigd: op grond van een advies van de rechter (oud art. 43 lid 3a Pm, thans art. 37b lid 2 Wetboek van Strafrecht [Sr]), indien er noodzaak bestaat tot spoedige behandeling van de veroordeelde (oud art. 43 lid 3b, thans art. 6.4 lid 3a Besluit forensische zorg) en indien de veroordeelde jonger is dan 23 jaar (art. 43 lid 3d Pm, thans art. 6.4 lid 3b Besluit forensische zorg). De vierde, het verblijf in de penitentiaire inrichting indien dit leidt tot ernstige gedragsproblemen van de veroordeelde (oud art. 43 lid 3c Pm), is komen te vervallen. Bij alle uitzonderingsgronden is het echter zo dat dit geen rechterlijke beslissing is, maar een advies waarover door de minister moet worden besloten, die deze beslissing neemt na een advies door Directie Individuele Zaken (DIZ). Door de afschaffing van de Fokkensregeling en het tegelijkertijd ongewijzigd blijven van de meeste uitzonderingsgronden is de mogelijkheid tot eerder starten van de tbs-behandeling meer afhankelijk geworden van een dergelijke beslissing.

Verlof

Uit de analyse van het juridische kader komt tot slot naar voren dat een essentieel onderdeel van de tbs-behandeling, te weten de mogelijkheid tot verlof, op grond van de Verlofregeling tbs niet mogelijk is voorafgaand aan de v.i.-datum. Mocht er worden gekozen voor een herintroductie van wettelijke mogelijkheden tot een eerdere start van de tbs-behandeling, dan kunnen sommige tbs-gestelden daardoor mogelijk worden belemmerd in hun behandeling. Dit betreft, wederom, vooral tbs-gestelden met combinatievonnissen van zes jaar en langer, omdat bij hen sinds de gewijzigde v.i.-regeling sprake is van een latere start van de behandeling. In die zaken is het verschil tussen de startdatum tbs en de v.i.-datum potentieel langer dan twee jaar, het moment waarop meestal wordt begonnen met de eerste stappen van verlof, te weten begeleid verlof. Daarmee is een herziening van deze beperking vanuit de Verlofregeling nodig om ten volle te kunnen profiteren van een eerdere start van de tbs-behandeling, mits daarvoor wordt gekozen.

Het combinatievonnis in cijfers

De resultaten over de combinatievonnissen zijn in drie subgroepen verdeeld: analyses over alle combinatievonnissen, analyses over alleen de afgeronde combinatievonnissen en analyses over de nog lopende combinatievonnissen.

Alle combinatievonnissen

In totaal is in de afgelopen 25 jaar 160 keer een combinatievonnis van 10 jaar of langer opgelegd (bruto strafduur, ongecorrigeerd voor de v.i.-termijn). Dit is 6% van het totaal aantal opgelegde combinatievonnissen in 2000 t/m 2024. Het aantal lange combinatievonnissen is significant gestegen, zowel in de laatste vijf jaar in vergelijking met de vijf jaar daarvoor, als ook in de laatste 12 jaar in vergelijking met de 13 jaar daarvoor. Dit komt vooral door een stijging in lange combinatievonnissen waarbij de gevangenisstraf tussen de 10 en 15 jaar duurt, lange combinatievonnissen van langer dan dat komen niet veel voor (2,3% van het totaal aan lange combinatievonnissen). Het aantal lange combinatievonnissen met een netto strafduur van 10 jaar of meer, waarin is gecorrigeerd voor de v.i.-termijn, is een stuk lager, dit komt 47 keer voor (2% van alle combinatievonnissen in 2000 t/m 2024). Verder is te zien dat er in 2000 t/m 2008 geen combinatievonnissen met een netto strafduur van 10 jaar of langer zijn opgelegd. Dit komt vanaf 2009 wel voor, waardoor vanaf 2019 voor het eerst ervaring is opgedaan met een lang combinatievonnis in de tbs-behandelpraktijk.

Tbs-gestelden met een lang combinatievonnissen verschillen in een aantal kenmerken van tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen. Tbs-gestelden met een lang combinatievonnissen zijn gemiddeld significant ouder ten tijde van het onherroepelijk worden van het vonnis dan tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen. Ook hebben tbs-gestelden met een lang combinatievonnissen significant vaker een (poging tot) levensdelict gepleegd (93% van de lange combinatievonnissen) dan tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen (39% van de korte combinatievonnissen). Overige gewelds- en zedendelicten en brandstichting komen daarentegen significant minder vaak voor bij lange combinatievonnissen dan bij korte combinatievonnissen. Er is geen significant verschil in het aantal delicten waarvoor tbs-gestelden met een lang of kort combinatievonnissen worden veroordeeld. Lange combinatievonnissen zijn in recentere jaren (2013 t/m 2024) significant minder vaak dan in eerdere jaren (2000 t/m 2012) voor vermogensdelicten en voor overige delicten opgelegd. Voor zedendelicten, overige geweldsdelicten en levensdelicten zijn geen significante verschillen over de tijd gevonden, waardoor niet kan worden gezegd dat er in recentere jaren (2013 t/m 2024) vaker lange combinatievonnissen worden opgelegd voor ernstigere delicten dan in eerdere jaren (2000 t/m 2012).

Afgerond combinatievonnissen

Een subgroep van tbs-gestelden heeft zijn behandeling op peilmoment afgerond (op 1 juli 2025). Dit betreft 42 tbs-gestelden met een lang (26% van alle tbs-gestelden met een lang combinatievonnissen) en 1.075 tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen, totaal 1.117 tbs-gestelden. Ten tijde van het onherroepelijk worden van het vonnis, ten tijde van de start van de behandeling en ten tijde van de afronding van de behandeling zijn zij gemiddeld even oud. Tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnissen hebben significant vaker een (poging tot) levensdelict gepleegd dan tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen en significant minder vaak een ander geweldsdelict gepleegd. Ook duurt de passantentijd voor tbs-gestelden met een lang combinatievonnissen gemiddeld significant korter dan voor tbs-gestelden met een kort combinatievonnissen. Verder duurt het voor tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnissen gemiddeld significant langer voordat zij een eerste machtiging voor begeleid verlof en voor onbegeleid verlof krijgen dan voor tbs-gestelden met een afgerond kort combinatievonnissen. Daarentegen duurt het voor tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnissen gemiddeld even lang voordat zij met transmuraal verlof, met proefverlof en met voorwaardelijke beëindiging (VB) gaan als voor tbs-gestelden met een afgerond kort combinatievonnissen. Tot slot duurt het voor tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnissen eveneens gemiddeld even lang om hun tbs-behandeling te voltooien als dat dit voor tbs-gestelden met een afgerond kort combinatievonnissen duurt. Het aantal klinieken waarin tbs-gestelden met een afgerond lang of kort combinatievonnissen hebben gezeten is gemiddeld gezien gelijk, net als het aantal overplaatsingen.

Verder, uit de analyses naar een alternatieve duur van de definitie van 'lang' (bijvoorbeeld, 7 jaar of meer, of juist 12 jaar of meer), is op te maken dat het voor de gemiddelde dueren tot de eerste machtigingen voor begeleid verlof, onbegeleid verlof, VB en de duur van de totale behandeling uitmaakt met welke definitie van 'lang' wordt gerekend, soms is er wel verschil op deze uitkomstmaten en soms niet. Als naar de totale duur van de behandeling wordt gekeken, is er verschil vanaf 2 jaar t/m 8 jaar gevangenisstraf: voor tbs-gestelden met afgeronde lange combinatievonnissen duurt de behandeling significant korter dan voor tbs-gestelden met afgeronde korte combinatievonnissen.

Uit bovenstaande analyses kan niet worden geconcludeerd of en in hoeverre de duur van de gevangenisstraf samenhangt met de duur tot de verschillende eerste verlofmachtigingen of tot het einde van de tbs-behandeling (de behandelduur), er is namelijk geen zicht gekomen op factoren die onderliggend zijn aan enerzijds het zichtbaar maken van verschillen en anderzijds het uitblijven daarvan. Dergelijke factoren konden niet worden meegenomen, omdat deze op populatieniveau niet beschikbaar zijn, maar gedacht wordt in ieder geval aan verschillen in justitiële voorgeschiedenis, psychopathologie, verstandelijk vermogen en de mate van toerekeningsvatbaarheid. Dat er meerdere factoren meespelen in de behandelduur dan de duur van de gevangenisstraf blijkt ook uit ander onderzoek naar de behandelduur van tbs-gestelden.

Nog lopend combinatievonnis

Een andere subgroep van tbs-gestelden heeft zijn behandeling op peilmoment nog niet afgerond (op 1 juli 2025). Dit betreft 58 tbs-gestelden met een lang (36% van alle tbs-gestelden met een lang combinatievonnis) en 1.009 tbs-gestelden met een kort combinatievonnis, totaal 1.067 tbs-gestelden die ten tijde van het onherroepelijk worden van het vonnis gemiddeld even oud waren. Deze resultaten betreffen deze tbs-gestelden. Tbs-gestelden met een lang combinatievonnis hebben significant vaker een (poging tot) levensdelict gepleegd dan tbs-gestelden met een kort combinatievonnis en significant minder vaak een ander geweldsdelict. Er zijn vrijwel geen andere verschillen tussen tbs-gestelden met een nog lopend lang of kort combinatievonnis. Gemiddeld evenveel tbs-gestelden met een nog lopend lang of kort combinatievonnis hebben eerste machtigingen voor begeleid, onbegeleid, transmuraal, proefverlof, een indicatiestelling voor langdurige forensisch psychiatrische zorg (LFPZ) en zijn met VB. Er is ook geen significant verschil tussen beide groepen voor de gemiddelde duur tot de machtigingen voor begeleid, onbegeleid en transmuraal verlof. Alleen de gemiddelde behandelduur op peilmoment verschilt: voor tbs-gestelden met een lang combinatievonnis duurt deze gemiddeld korter dan die van tbs-gestelden met een lopend kort combinatievonnis. Het aantal tbs-gestelden met lopende combinatievonnissen en proefverlof, VB en een LFPZ-machtiging is te klein om te toetsen of er verschillen zijn in de duur tot deze uitkomstmaten van degenen met een lopend lang combinatievonnis en een lopend kort combinatievonnis.

Detentieschade bij lange combinatievonnissen

Detentieschade omvat de negatieve gevolgen die een gedetineerde (in dit geval tbs-gestelde) kan ervaren door tijd in detentie door te brengen, zoals psychische en fysieke problemen, het verliezen van sociale contacten en het verliezen van werk. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt veelal dat de prevalentie van dergelijke problemen bij gedetineerden hoog is. Het import-, deprivatie- en integratiemodel is gesuggereerd als verklaringmodel voor het optreden van detentieschade. Het importmodel verklaart de hoge prevalentie van problematiek bij de detentiepopulatie aan de hand van al aanwezige problematiek, die de gedetineerde meeneemt het gevangeniswezen in ('importeert'). Het deprivatiemodel stelt juist dat de hoge prevalentie van problematiek ontstaat door (slechte omstandigheden van) het leven in de gevangenis zelf. Het integratiemodel combineert beide visies. Onderzoek naar detentieschade voorafgaand aan de tbs-behandeling is er echter niet of nauwelijks, dat kon daardoor in het huidige onderzoek niet in beeld worden gebracht. Onderzoek over detentieschade in reguliere detentiepopulaties kan wel inzicht geven in de vormen van detentieschade die kunnen optreden bij deze groepen justitiabelen, en daarmee kan worden gezien in hoeverre dit van toepassing kan zijn op tbs-gestelden.

Binnen de *scoping review* en daarop aanvullende systematische zoektocht naar longitudinale studies zijn negen domeinen van mogelijke detentieschade gevonden, die elk van invloed kunnen zijn op de gezondheid en/of het welzijn van reguliere gedetineerden. Dit zijn detentie en: het brein, de psychische gezondheid, de lichamelijke gezondheid, verslaving en middelenmisbruik, slachtofferschap bij de gedetineerde, zelfredzaamheid, het leefklimaat, de basisvoorwaarden voor re-integratie en veroudering. Binnen elk domein zijn factoren gevonden waarvan wordt verwacht dat deze ook van invloed kunnen zijn op langgestrafte tbs-gestelden, sterker nog, dat sommige factoren en domeinen langgestrafte tbs-gestelden extra kunnen raken. Dit zijn het domein *detentieschade en het brein*, omdat er tijdens de behandeling veel nieuwe gedragingen worden aangeleerd waarbij goed executief functioneren van belang is. Ook het domein *detentieschade en psychische gezondheid* kan relevant zijn voor langgestrafte tbs-gestelden. Bij hen lijkt vaker sprake te zijn van één of meerdere persoonlijkheidsstoornissen en een lange tijd in detentie kan deze problematiek verergeren. Daarnaast wordt van het domein *detentieschade en zelfredzaamheid* verwacht dat dit ervoor kan zorgen dat het langer duurt om gebruiken en gewoontes tijdens de tbs-behandeling aan te leren. Binnen de behandeling wordt toegewerkt naar uiteindelijke re-integratie en daarvoor wordt ook gekeken naar de manier waarop een tbs-gestelde zich buiten de kliniek kan redden. Tot slot lijkt het domein *detentieschade en veroudering* relevant, omdat tbs-gestelden met een lang combinatievonnis na hun lange gevangenisstraf en tegen de tijd dat ze doorstromen naar de tbs een heel stuk ouder zullen zijn. Ook de tbs-behandeling zelf duurt gemiddeld genomen ongeveer negen jaar, waardoor langgestrafte tbs-gestelden pas op late leeftijd weer terugstromen in de maatschappij. Zo is berekend dat tbs-gestelden na een lang combinatievonnis en aansluitend een tbs-behandeling gemiddeld tussen de 50 en 70 jaar zullen zijn. Dit is een leeftijd waarbij re-integratie anders moet worden vormgegeven, bijvoorbeeld op het gebied van werk.

Ervaringen uit de praktijk

Perspectieven en belangen

Uit het verslag van een door het bestuursdepartement van het ministerie van Justitie en Veiligheid op 13 juni 2023 reeds georganiseerde brainstormsessie over lange combinatievonnissen is naar voren gekomen dat combinatievonnissen van een lange gevangenisstraf en een tbs-maatregel meerdere partijen raken met eigen perspectieven en belangen, en dat deze belangen niet altijd met elkaar in lijn zijn. In de uitvoeringspraktijk kan een eerdere start van de tbs-behandeling de capaciteitsbehoefte in het gevangeniswezen verlagen, al zal het tegelijkertijd juist zorgen voor een toename van de capaciteitsbehoefte in de tbs-sector. Voor slachtoffers en nabestaanden is vooral behoefte aan rust, duidelijkheid en vergelding. Forensische zorgverleners pleitten daarentegen juist voor een vroege start van de behandeling want een tbs-maatregel in combinatie met een lange gevangenisstraf zijn volgens hen niet met elkaar te rijmen. De rechtspleging wil vooral duidelijkheid en niet teveel veranderingen in de regelgeving omdat dit zorgt voor verwarring en afbreuk doet aan het vertrouwen in het recht.

Traject lange combinatievonnissen

Verschillende instanties zijn bij het traject van een tbs-gestelde met een (lang) combinatievonnis betrokken. Op het moment dat de gevangenisstraf ten einde komt stelt de afdeling Indicatiestelling Forensische Zorg (IFZ) van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie (NIFP) een eerste plaatsingsindicatie, waarna de DIZ van de DJI de wachtlijst voor plaatsing in een tbs-kliniek beheert en de tbs-gestelde in een

tbs-kliniek zal plaats. Beide instanties zijn ook betrokken bij eventuele tussentijdse plaatsingsbesluiten. Verder kunnen justitiabelen met een lang combinatievonnis op veel plekken belanden; een reguliere afdeling van de PI, waar indien nodig psychische ondersteuning kan worden geboden op een Extra Zorg Voorziening afdeling (EZV), een Penitentiair Psychiatrisch Centrum (ppc), waarbinnen ook een veelzijdigheid aan afdelingen bestaat en zwaardere psychische problematiek kan worden aangepakt, de prepassantenafdeling en uiteindelijk in een Forensisch Psychiatrisch Centrum (fpc) of Forensische Psychiatrische Kliniek (fpk), waar de tbs-behandeling wordt gegeven.

Lang combinatievonnis door de ogen van behandelaren

Een lang combinatievonnis voelt voor de meeste behandelaren als tegenstrijdig en paradoxaal; zij pleiten voor het stoppen met opleggen van lange combinatievonnissen. De behandelaren achten verschillende duren 'lang', dit loopt uiteen van 4 jaar of langer tot 15 jaar of langer en, zoals eerder vermeld, gemiddeld genomen komt dit uit op 10 jaar of langer. Verder zien de behandelaren in de praktijk dat tbs-gestelden met een lang combinatievonnis vooral (pogingen tot) levensdelicten hebben gepleegd, soms in combinatie met zedendelicten. Qua psychopathologie hebben tbs-gestelden met lange combinatievonnissen vooral persoonlijkheidsstoornissen, verslavingsproblematiek, en minder vaak psychotische stoornissen en verstandelijke beperkingen, aldus de behandelaren. De meesten van hen zijn (licht) verminderd toerekeningsvatbaar verklaard.

Problemen

De behandelaren ervaren op verschillende vlakken problemen in relatie tot lange combinatievonnissen. Zo zien ze vormen van detentieschade bij justitiabelen die een lange periode in de gevangenis hebben doorgebracht vanuit de 'bajesmodus' die tot stand kan komen door deprivatie, hiërarchie en onveiligheid in de gevangenis. Maar ook het versterken van bepaalde risicofactoren zoals het verharderen van (sommige) psychische problematiek en het wegvallen van een sociaal netwerk wordt door veel behandelaren als een vorm van detentieschade gezien. Een groot aantal van de behandelaren stelt ook dat er modererende factoren spelen die kunnen bijdragen aan het versterken van de eerdergenoemde vormen van detentieschade, namelijk leeftijd (met name ouder worden) en de snelle verandering van de maatschappij. Gedurende het behandelverloop wordt gezien dat de langgestrafte tbs-gestelden meer tijd nodig hebben om aan het klimaat in de tbs-kliniek te wennen. Dit wordt veelal omschreven als 'ontbajesen'. Ook ervaren veel behandelaren problemen met het afnemen van de delictanalyse vanwege de lange tijd die is vergaan tussen het plegen van het delict en het verrichten van de delictanalyse. Een aantal respondenten geeft tevens aan dat er binnen de groep langgestrafte tbs-gestelden minder motivatie bestaat om mee te werken aan de tbs-behandeling. Verder wordt het wegvallen van het prosociale netwerk en het toenemen van pro-criminele netwerken genoemd als probleem bij lange combinatievonnissen. Een groot deel van de behandelaren maakt de kanttekening dat het niet altijd te duiden is of de problemen die zijn ervaren komen doordat langgestrafte tbs-gestelden lang in de gevangenis hebben gezeten, of dat dit komt door de psychopathologie van een persoon.

Oplossingen

De meeste behandelaren noemen als ideale oplossing voor de problematiek van lange combinatievonnissen dat moet worden voorkomen dat deze vonnissen nog worden opgelegd. De verder gesuggereerde oplossingen van de behandelaren zijn te groeperen in suggesties voor wijzigingen van wet- en regelgeving, suggesties voor herziening van het traject, het eerder uitvoeren van bepaalde onderdelen van de

behandeling en het beperken van detentieschade. Als eerste mogelijke wetswijzing is geopperd dat de gevangenisstraf die zou kunnen worden opgelegd in combinatie met tbs bij wet wordt gemaximeerd. Een gecombineerd systeem waarbij tevens rekening wordt gehouden met de mate van (verminderde) toerekeningsvatbaarheid ziet een aantal behandelaren ook voor zich. Verder is een aantal behandelaren positief over het herinvoeren van de Fokkensregeling, waarbij het ten uitvoer te leggen deel van een derde van de opgelegde gevangenisstraf aanzienlijk minder is dan het opgelegde deel. Daarbij is wel de kanttekening gemaakt dat de Verlofregeling tbs dan zou moeten worden aangepast zodat verlof mogelijk wordt zodra de behandeling dit toelaat, zoals eerder ook uit de juridische analyse bleek. Ook ziet een aantal respondenten een oplossing in het voorwaardelijk opleggen van de tbs-maatregel, waarbij tegen het einde van de gevangenisstraf nogmaals wordt bekeken of de tenuitvoerlegging hiervan noodzakelijk is, vergelijkbaar met de gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbeperkende maatregel (GVM, art. 38z Sr). De oplegging van de GVM geschiedt tijdens de veroordeling door de rechter maar de tenuitvoerlegging gebeurt pas op het moment dat in een tweede rechterlijke procedure wordt besloten dat dit nodig is, nadat de gecombineerde gevangenisstraf en/of tbs-maatregel bijna is afgerond. Een commissie vergelijkbaar met de Adviescommissie levenslang zou kunnen worden ingesteld om tegen het einde van de gevangenisstraf bij langgestrafte tbs-gestelden opnieuw te bekijken of de tenuitvoerlegging van de tbs-maatregel nog nodig is.

Wanneer rechters toch lange combinatievonnisen blijven opleggen, en voor tbs-gestelden die momenteel al een dergelijk vonnis hebben, wordt door de respondenten voorgesteld om de tijd in detentie zo soepel mogelijk te laten verlopen zodat eventuele detentieschade kan worden voorkomen. Dit kan bijvoorbeeld door het al tijdens de gevangenisstraf aan te bieden van verschillende modules die daarvoor geschikt zijn en veelal tevens noodzakelijk in het kader van het bieden van adequate hulp, aldus de behandelaren. Dit zijn vooral de delictanalyse, medicatie, traumabehandeling, schematherapie en verslavingshulp. Ook door het verrijken van de detentieomgeving, het actief betrekken van het prosociale netwerk en door de justitiabelen actief te betrekken bij maatschappelijke ontwikkelingen kan detentieschade volgens hen worden voorkomen. Dergelijke behandelmodules kunnen op verschillende manieren worden vormgegeven, zo kunnen tbs-gestelden met een lang combinatievonnis gedurende hun gevangenisstraf op een speciale afdeling binnen de PI worden geplaatst, of op meerdere van dergelijke gespecialiseerde afdelingen die meer over het land zijn gespreid. Eveneens kan worden nagedacht over een landelijk forensisch zorgteam, dat de gesuggereerde behandelmodules bij de betrokkenen in hun eigen PI aanbiedt. Verder is geopperd dat de behandelingen in de ppc's zouden kunnen worden uitgebreid, maar deze zijn eigenlijk niet opgericht en ingesteld voor langdurige trajecten.

Conclusies

- 1 Uit de analyse van wetgeving blijkt dat vooral de standaardbepaling vanuit de Fokkensregeling die zag op een eerdere start van de tbs-behandeling na een derde van de opgelegde gevangenisstraf thans niet meer van kracht is. Hierdoor moest een tbs-gestelde na de afschaffing daarvan standaard twee derde deel van de gevangenisstraf uitzitten, een derde deel meer dan voorheen. De meeste uitzonderingsgronden op de standaardbepaling die ten tijde van de Fokkensregeling bestonden en zagen op een eerdere start van de behandeling, zijn anno 2026 wel nog steeds van kracht (drie van de vier). Een latere start is minder

vaak mogelijk, twee van deze drie uitzonderingsgronden zijn komen te vervallen. Om voor de uitzonderingsgronden in aanmerking te komen, moet echter eerst een individuele beslissing worden genomen, waardoor voor de tbs-gestelde een minder sterke rechtspositie geldt dan als dit een rechterlijke beslissing zou zijn. Door de afschaffing van de Fokkensregeling en het tegelijkertijd ongewijzigd blijven van de meeste uitzonderingsgronden is de mogelijkheid tot eerder starten van de tbs-behandeling meer afhankelijk geworden van een dergelijke beslissing.

- 2 Met de komst van andere wetgeving na afschaffing van de Fokkensregeling zijn de start van de tbs-behandeling en het doorlopen van verlof bovendien extra nadelig beïnvloed. Dit zijn de Wsenb, die sinds 2021 de v.i.-datum en daarmee de tbs-termijndatum bij gevangenisstraffen van meer dan zes jaar vertraagd en de verloffregeling tbs, die sinds 2011 het zetten van verlofstappen voorafgaand aan de v.i.-datum/tbs-termijndatum onmogelijk heeft gemaakt. Het gecombineerde effect van beide wijzigingen kan in de praktijk voor tbs-gestelden met lange combinatievonnissen bijzonder slecht uitpakken, vooral in geval van gevangenisstraffen van zes jaar of meer.
- 3 In totaal is de afgelopen 25 jaar 160 keer een combinatievonnis van 10 jaar of langer opgelegd (bruto strafduur). Dit is 6% van het totaal aantal opgelegde combinatievonnissen in 2000 t/m 2024. Het aantal lange combinatievonnissen is significant gestegen, zowel in de laatste vijf jaar in vergelijking met de vijf jaar daarvoor, als ook in de laatste 12 jaar in vergelijking met de 13 jaar daarvoor. Dit komt vooral door een stijging van lange combinatievonnissen van 10 tot 15 jaar, lange combinatievonnissen van langer dan dat komen niet veel voor (2,3% van het totaal aan lange combinatievonnissen). Deze toename in het aantal lange combinatievonnissen sluit aan bij het beeld dat veel van de behandelaren in fpc's en ppc's hebben over de toename van het aantal lange combinatievonnissen in de praktijk.
- 4 Het aantal lange combinatievonnissen met een netto strafduur (gecorrigeerd voor de v.i.-datum) van 10 jaar of langer is een stuk lager, dit komt 47 keer voor in de afgelopen 25 jaar. Verder is te zien dat er in 2000 t/m 2008 geen combinatievonnissen met een netto strafduur van 10 jaar of langer zijn opgelegd. Dit komt vanaf 2009 wel voor, waardoor vanaf 2019 voor het eerst ervaring is opgedaan met een lang combinatievonnis in de tbs-behandelpraktijk. Dit kan verklaren waarom de problematiek rondom lange combinatievonnissen in recente jaren door behandelaren in de praktijk is opgemerkt.
- 5 Tbs-gestelden met een lang combinatievonnis verschillen op een aantal kenmerken significant van tbs-gestelden met een kort combinatievonnis (analyses over alle combinatievonnissen). Zij zijn gemiddeld ouder ten tijde van het onherroepelijk worden van het vonnis, hebben vaker een (poging tot) levensdelict gepleegd, en hebben minder vaak andere geweldsdelicten, zedendelicten en brandstichting gepleegd. Ook dit is in lijn met wat behandelaren zeggen over tbs-gestelden met lange combinatievonnissen.
- 6 Tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnis zijn gemiddeld 47 jaar tijdens de start van de tbs-behandeling, dit verschilt niet significant van tbs-gestelden met een afgerond kort combinatievonnis. Het duurt het gemiddeld langer totdat ze een eerste machtiging voor begeleid en voor onbegeleid verlof krijgen dan voor tbs-gestelden met een kort combinatievonnis. De totale gemiddelde behandelduur verschilt niet significant tussen tbs-gestelden met een afgerond lang of een kort combinatievonnis. Hieruit kan niet worden geconcludeerd of en in hoeverre de duur van de gevangenisstraf samenhangt met de duur van de tbs-behandeling, er is geen zicht gekomen op factoren die onderliggend kunnen zijn aan enerzijds het zichtbaar worden van verschillen en anderzijds het uitblijven

daarvan. Dergelijke factoren konden niet worden meegenomen, omdat deze op populatieniveau niet beschikbaar zijn, maar gedacht wordt in ieder geval aan verschillen in justitiële voorgeschiedenis, psychopathologie, verstandelijk vermogen en de mate van toerekeningsvatbaarheid. Dat er meerdere factoren meespelen in de behandelduur dan de duur van de gevangenisstraf blijkt ook uit ander onderzoek naar de behandelduur van tbs-gestelden. Dat tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnis gemiddeld later een eerste machtiging voor begeleid en onbegeleid verlof krijgen, lijkt wel aan te sluiten bij wat behandelaars vertellen over hun ervaringen in de praktijk: tbs-gestelden met een lange gevangenisstraf lijken wat langer de tijd nodig te hebben om te wennen aan het klimaat in de tbs-kliniek (het zogenoemde 'ontbajesen'). De cijfers lijken verder te suggereren dat dit effect kan afnemen naarmate de tbs-gestelde langer wordt behandeld, omdat de totale behandelduur niet significant verschilt, maar dit dient eerst nader te worden onderzocht.

- 7 Tbs-gestelden met een nog lopend lang of kort combinatievonnis verschillen bijna niet van elkaar. Tbs-gestelden met een nog lopend lang combinatievonnis zijn vaker veroordeeld voor een (poging tot) levensdelict en tbs-gestelden met een nog lopend kort combinatievonnis voor andersoortige geweldsdelicten. Ook de gemiddelde behandelduur op peilmoment verschilt; voor tbs-gestelden met een lang combinatievonnis duurt deze gemiddeld korter dan die van tbs-gestelden met een lopend kort combinatievonnis. Verder hebben zij even vaak machtigingen voor begeleid, onbegeleid, transmuraal en proefverlof, en zijn met VB. Er is ook geen verschil tussen beide groepen voor de gemiddelde duur tot die machtigingen. Er is ook geen significant verschil gevonden in het wel of niet krijgen van een eerste machtiging voor LFPZ.
- 8 Er zijn negen domeinen van detentieschade gevonden, die mogelijk van negatieve invloed kunnen zijn op de gezondheid en behandelvoortgang van gedetineerden in het algemeen en (soms) van tbs-gestelden met een voorafgaande lange gevangenisstraf in het bijzonder. Dit zijn detentieschade en het brein, de psychische gezondheid, de lichamelijke gezondheid, verslaving en/of middelenmisbruik, slachtofferschap bij de gedetineerde, zelfredzaamheid, leefklimaat, basisvoorwaarden voor re-integratie en veroudering. Van detentieschade en het brein, detentieschade en de psychische gezondheid, detentieschade en zelfredzaamheid en detentieschade en veroudering wordt verwacht dat deze in het bijzonder negatief kunnen uitpakken voor tbs-gestelden.
- 9 In lijn met het integratiemodel kan tijd in detentie voor verschillende gedetineerden anders uitpakken. Enerzijds is te verwachten dat deze domeinen van detentieschade voor tbs-gestelden onverminderd en mogelijk zelfs sterker van toepassing zullen zijn. Dit komt doordat zij voorafgaand aan de tbs-behandeling net als reguliere gedetineerden in de gevangenis verblijven en doordat zij, inherent aan de opgelegde tbs-maatregel, stoornissen en daarmee samenhangende kwetsbaarheden zullen hebben waarmee zij het systeem in komen. Anderzijds kunnen er ook tbs-gestelden zijn die profiteren van hun verblijf in detentie en bij wie de problemen minder worden, onder meer omdat er al veel problemen bestonden voorafgaand aan de detentie en de structuur en beschikbaarheid van zorg voor hen soms beter is geregeld binnen de detentiemuren dan buiten in de maatschappij. Er kan dus sprake zijn van zowel een positieve als negatieve interactie tussen al bestaande problematiek en het gevangensklimaat.
- 10 Een lang combinatievonnis voelt voor behandelaars als tegenstrijdig en de meeste van hen pleiten voor het stoppen met opleggen van lange combinatievonnissen. Mogelijke andere oplossingen zien op wijzigingen van wet- en regelgeving,

suggesties voor herziening van het traject, het eerder uitvoeren van bepaalde onderdelen van de behandeling en het beperken van detentieschade.

- 11 De gesuggereerde wetwijzigingen zijn het maximeren van de gevangenisstraf die kan worden opgelegd in combinatie met een tbs-maatregel, het beperken van de duur van de gevangenisstraf naar mate van de gradatie van toerekeningsvatbaarheid, het herinvoeren van de Fokkensregeling onder gelijktijdige aanpassing van de Verlofregeling tbs, en het voorwaardelijk opleggen van de tbs-maatregel, waarbij tegen het einde van de gevangenisstraf nogmaals wordt bekeken of deze wel noodzakelijk is.
- 12 De suggesties voor herziening van het traject zijn een parallel systeem aan dat van levenslanggestraften waarbij een speciale commissie advies geeft over het wel of niet tenuitvoerleggen van de tbs-maatregel tegen het einde van de gevangenisstraf en pathologie gebonden plaatsing.
- 13 Als eerder uit te voeren behandelmodules zijn vooral de delictanalyse, medicamenteuze behandeling, schematherapie, traumabehandeling en verslavingshulp gesuggereerd. Sommige van deze behandelmodules worden in een aantal ppc's en PI's al aangeboden. Voorwaarden daarbij zijn duidelijke afspraken en communicatie tussen de betrokken ketenpartners over de taakverdeling en op welke manier de reeds doorlopen behandelmodules worden vastgelegd.
- 14 Het beperken van de detentieschade kan het beste worden bereikt door het verrijken van de detentieomgeving, het actief betrekken van het prosociale netwerk aan de hand van bijvoorbeeld netwerkbijeenkomsten en het op de hoogte blijven en bespreken van maatschappelijke ontwikkelingen.

Aanbevelingen

Wetgeving en praktijk

- 1 Met het afschaffen van de Fokkensregeling kan een tbs-gestelde alleen eerder starten met de tbs-behandeling op grond van de wettelijke uitzonderingsgronden op de standaardstart gekoppeld aan de v.i.-datum. Over deze uitzonderingsgronden wordt besloten door de minister. Ter verbetering van de rechtspositie van tbs-gestelden kan worden overwogen om deze beslissing in plaats daarvan bij de rechter neer te leggen (conclusie 1).
- 2 Als een snellere behandeling van de tbs-gestelden in geval van lange combinatievonnissen wordt beoogd, wordt aanbevolen de Fokkensregeling opnieuw in te stellen, in ieder geval bij combinatievonnissen van langer dan zes jaar (conclusie 2).
- 3 Als een snellere behandeling van de tbs-gestelden in geval van lange combinatievonnissen wordt beoogd, wordt aanbevolen de generieke bepaling in de Verlofregeling af te schaffen die de eerste mogelijkheid tot verlof koppelt aan de datum v.i.. Gelijktijdig wordt aanbevolen de beoordeling voor het zetten van verlofstappen ook in geval van lange combinatievonnissen aan het Adviescollege Verloftoetsing tbs over te laten. Dit is een goed functionerend college dat een gedegen inschatting kan maken van het moment waarop verlof verantwoord is en bovendien wordt daarmee maatwerk mogelijk (conclusie 2).
- 4 Als men wil voorkomen dat er detentieschade wordt opgelopen bij langgestrafte tbs-gestelden, wordt aangeraden om het leefklimaat in detentie voor hen zoveel mogelijk te verrijken. Dit bevordert niet alleen het cognitieve vermogen, maar ook de psychische en fysieke gezondheid van deze tbs-gestelden. Dit kan onder andere door het uitbreiden van een zinvol dagprogramma waarbij een groter beroep wordt

gedaan op hun denk- en besluitvermogen. Hierbij valt te denken aan meer activiteiten in de gevangenis zoals (vaker) zelf koken, sport zoals voetbal kijken, zelf sporten, het stimuleren van het voeren van onderlinge gesprekken, het starten van een moestuin, of het onder toezicht/begeleiding verzorgen van dieren (kippen, vogels, konijnen of katten; conclusies 8 en 9).

- 5 De risicotaxatie praktijk is niet ingericht op tbs-gestelden met een lang combinatievonnis, onder meer doordat hun hogere leeftijd mogelijk specifieke risico- en beschermende factoren met zich meebrengt. Door het voor ouderen geschikt maken van instrumenten voor risico- en beschermende factoren kan er mogelijk een betere inschatting worden gemaakt van het risico van recidive van tbs-gestelden die op hogere leeftijd terugkeren in de maatschappij.
- 6 Verschillende wijzigingen in wet- en regelgeving kunnen worden ingezet om eerdere behandeling van tbs-gestelden met een lang combinatievonnis mogelijk te maken: het maximeren van de gevangenisstraf die kan worden opgelegd in combinatie met een tbs-maatregel, het beperken van de duur van de gevangenisstraf naar mate van de mate van toerekeningsvatbaarheid, het herinvoeren van de Fokkensregeling onder gelijktijdige aanpassing van de Verlofregeling tbs, en het voorwaardelijk opleggen van de tbs-maatregel, waarbij tegen het einde van de gevangenisstraf wordt bekeken of de tenuitvoerlegging daarvan wel noodzakelijk is (conclusie 11).
- 7 Als men wil voorkomen dat er detentieschade wordt opgelopen bij langgestrafte tbs-gestelden, kan men daarnaast in detentie beginnen met verschillende door tbs-behandelaren essentieel geachte behandelonderdelen: delictanalyse, medicamenteuze behandeling, schematherapie, traumabehandeling en verslavingshulp (conclusie 13).
- 8 De verrijking van het detentieklimaat en de start met essentieel geachte behandelonderdelen voor tbs-gestelden met een lang combinatievonnis kan ofwel gecentreerd op een speciale afdeling in het land plaatsvinden ofwel door op verschillende plekken in het land kleinschalige aparte afdelingen op te richten. De behoefte aan dergelijke plekken neemt de komende tijd toe, met 69 tbs-gestelden die in 2025-2035 na een lang combinatievonnis zullen starten met hun behandeling (conclusie 13 en 14).

Vervolgonderzoek

- 1 Mocht de invloed van lange gevangenisstraffen op de tbs-behandeling nader bepaald willen worden, is meer inzicht nodig in de achterliggende factoren die verschillen tussen tbs-gestelden met lange combinatievonnissen en degenen met korte combinatievonnissen kunnen verklaren. Uit het onderhavige onderzoek zijn verschillen in de gemiddelde duur tot de eerste machtiging voor begeleid verlop en voor onbegeleid verlop gevonden en is geen verschil in de totale behandelduur gevonden tussen tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnis en tbs-gestelden met een afgerond kort combinatievonnis. Tegelijkertijd is het onbekend gebleven welke kenmerken van beide groepen tbs-gestelden de gevonden verschillen of het uitblijven daarvan kunnen verklaren. In vervolgonderzoek zouden verschillen in justitiële voorgeschiedenis, psychopathologie, verstandelijk vermogen en de mate van toerekeningsvatbaarheid in ieder geval moeten worden meegenomen. Het verdient de voorkeur om dergelijk onderzoek op populatieniveau te verrichten, maar uit het onderhavige onderzoek is gebleken dat deze gegevens er op dat niveau niet zijn. Een alternatief is het verrichten van dossieronderzoek, waarin kan worden gekeken naar deze en mogelijk andere factoren waarop beide groepen a priori verschillen. Ook kunnen dan andere

uitkomstmaten gerelateerd aan behandelingsucces dan de behandelvoortgang zoals weergegeven in de (duur tot) afgegeven verlofmachtigingen worden meegenomen; daarbij wordt gedacht aan factoren zoals het toe- of afnemen van symptomen, stoornissen, kwaliteit van leven, et cetera. Er wordt aanbevolen een groep tbs-gestelden met een lang combinatievonnis van voldoende grootte te onderzoeken (30-50 dossiers) en tevens om te vergelijken met een gematchte controlegroep van tbs-gestelden met een kort combinatievonnis. Factoren waarvoor in ieder geval moet worden gecontroleerd zijn leeftijd ten tijde van de start van de tbs-behandeling, startjaar van de behandeling, sekse en delicttypen. Met dergelijk dossieronderzoek kan meer inzicht worden verkregen in de factoren onderliggend aan eventuele verschillen in behandeluur of het uitblijven daarvan en kan tevens beter worden gekeken naar verschillende uitkomstmaten van behandelvoortgang. Ook laten de groepsverschillen die thans zijn gevonden geen ruimte voor het in beeld brengen van individuele verschillen, die uit dergelijk dossieronderzoek wel zouden kunnen blijken. Vanuit het import-, deprivatie- en integratiemodel worden dergelijke verschillen ook verwacht. Door dossieronderzoek kan er onderscheid worden gemaakt in dit soort individuele verschillen en zou deels antwoord kunnen worden gegeven op onderzoeksvragen 2b t/m 2d die in dit onderzoek niet beantwoord konden worden.

- 2 Om meer inzicht te krijgen in de manier waarop een lange gevangenisstraf kan doorwerken in de behandeling van huidige tbs-gestelden met een lang combinatievonnis, kan prospectief longitudinaal onderzoek met herhaalde metingen worden opgezet in de gevangenis. Hierbij wordt aangeraden te starten met een uitgebreide diagnostische fase van tbs-gestelden met een lang combinatievonnis die aan het begin staan van hun gevangenisstraf, zodat helder is met welke stoornissen, risicofactoren en problemen zij beginnen aan hun gevangenisstraf. Dergelijk onderzoek kan duidelijk maken hoe symptomen, stoornissen, behandelingsucces en kwaliteit van leven zich *real time* ontwikkelen. Daarmee kan ook meer inzicht worden verkregen in de toepasbaarheid van het import-, deprivatie- of integratiemodel. Een dergelijk onderzoek zou ook kunnen meenemen hoe de tijd in de gevangenis wordt doorgebracht en hoe de tbs-gestelde, het personeel en medege-detineerden de lange gevangenisstraf ervaren.
- 3 Een deel van de tbs-gestelden met een lang combinatievonnis is nog niet begonnen aan zijn behandeling, dit betreft 47 tbs-gestelden (29% van alle tbs-gestelden met een lang combinatievonnis). Het kan zinnig zijn om het onderzoek over een aantal jaar te herhalen om ook van deze tbs-gestelden te bepalen of en hoe de duur van de gevangenisstraf samenhangt met de behandelvoortgang.

Beperkingen onderzoek

Kwantitatieve analyse

De kwantitatieve analyses zien op drie subgroepen van tbs-gestelden met een combinatievonnis: alle tbs-gestelden met een combinatievonnis, degenen met een afgerond lang combinatievonnis en degenen met een nog lopend lang combinatievonnis. Een beperking van de analyses over de nog lopende lange combinatievonnissen is dat de tbs-behandeling van deze tbs-gestelden nog niet is afgerond. Dit zijn 58 tbs-gestelden (36% van de lange combinatievonnissen). Voor deze tbs-gestelden konden nog niet alle uitkomstmaten over de behandeling worden onderzocht. Er is daarnaast nog een groep tbs-gestelden met een lang combinatievonnis die nog niet is begonnen aan de tbs-behandeling. Dit zijn 47 tbs-

gestelden (29% van de lange combinatievonnissen). Ook van hen is het behandeltraject nog niet bekend. De bevindingen over de subgroep tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnis zien daarmee niet op alle tbs-gestelden met een lang combinatievonnis. Dit is niet per se een methodologische beperking, deze informatie bestaat nu eenmaal nog niet. Wel is het zo dat nog niet bekend is of de gevonden verschillen of het uitblijven daarvan voor deze tbs-gestelden met een lang combinatievonnis ook zullen worden gevonden.

Een andere beperking is dat er vooral inzicht is verkregen in groepsgemiddelden. Daarmee kan het zo zijn dat sommige tbs-gestelden wel en sommige andere tbs-gestelden geen verschillen laten zien op de hier bekeken uitkomstmaten voor behandelvoortgang, te weten de gemiddelde duren tot de verlofmachtigingen, tot de voorwaardelijke beëindiging van de tbs-maatregel en tot de totale behandelduur. Zoals al vermeld is het ook onbekend gebleven welke kenmerken van beide groepen tbs-gestelden de gevonden verschillen of het uitblijven daarvan kunnen verklaren, maar wordt verwacht dat verschillen in justitiële voorgeschiedenis, psychopathologie, verstandelijk vermogen en de mate van toerekeningsvatbaarheid daar een rol in zullen spelen. Een voordeel van de gehanteerde onderzoeksmethode is wel dat er zicht is gekregen op de gehele populatie van tbs-gestelden over 25 jaar waarmee de uitkomsten generaliseerbaar naar de gehele populatie tbs-gestelden zijn.

Tot slot is de groep tbs-gestelden met een lang combinatievonnis klein waardoor verschillen met de groep tbs-gestelden met een kort combinatievonnis alleen significant zullen zijn als er grote verschillen zijn. Dit komt doordat de power van de toets lager is wanneer er statistisch getoetst wordt met een kleine groep. Met het interpreteren van de kwantitatieve resultaten moet daarmee rekening worden gehouden. Dit zou bijvoorbeeld kunnen verklaren waarom de gemiddelde leeftijd ten tijde van het onherroepelijk worden van het vonnis significant verschilt tussen lange en korte combinatievonnissen wanneer dit voor alle combinatievonnissen wordt geanalyseerd (160 tbs-gestelden met een lang combinatievonnis), maar waarom leeftijdsverschillen tussen beide groepen niet meer significant zijn wanneer de analyses over alleen de afgeronde of alleen de nog lopende combinatievonnissen worden uitgevoerd (42 respectievelijk 58 tbs-gestelden met een lang combinatievonnis).

Literatuuranalyse

Idealiter was in het huidige onderzoek een overzicht gegeven van verschillende onderzoeken naar de relatie tussen detentieschade en de tbs-behandelvoortgang, zoals de behandelduur. Dit bleek niet mogelijk te zijn, omdat dergelijk onderzoek er niet of nauwelijks is. Vervolgens is ingestoken op het uitvoeren van een *scoping review*, waarmee onderwerpen in kaart kunnen worden gebracht die relevant kunnen zijn voor deze relatie. Een voordeel van deze methode is dat hiermee een breed scala aan domeinen van mogelijke detentieschade is gevonden. Een nadeel van deze methode is dat er geen systematisch overzicht kan worden verkregen van alle onderzoeken binnen deze domeinen. Dat zou kunnen worden gedaan in een vervolgonderzoek, mocht meer inzicht in de gevonden domeinen van potentiële detentieschade gewenst zijn. Een beperking daarvan zou echter wel zijn dat dit een algemene populatie van gedetineerden zou betreffen en wederom weinig of geen tbs-gestelden, omdat die onderzoeken er nu eenmaal niet zijn.

Kwalitatieve analyse

De onderzoekers hebben beoogd een expertmeeting met veel behandelaren uit tbs-klinieken in gesprek te laten gaan over problemen en mogelijke oplossingen rond lange combinatievonnissen. De opkomst bij deze meeting was echter laag (5 respondenten), vooral om agenda-technische redenen. Vervolgens is ervoor gekozen aanvullend individuele interviews met hen af te nemen. Hierdoor is alsnog veel informatie verzameld, maar onderlinge discussie tussen de verschillende respondenten zoals deze tijdens een brede expertmeeting had kunnen plaatsvinden, was hierdoor minder uitgebreid dan beoogd. Dit is enigszins ondervangen doordat sommige interviews zijn uitgevoerd met twee of meer respondenten tegelijk waardoor ook hier soms ruimte was voor gesprekken en discussie van respondenten onderling. In totaal zijn 25 behandelaren gesproken uit alle tbs-klinieken en daarmee is landelijke spreiding bereikt, bovendien hadden deze behandelaren veel behandelervaring. Desondanks zijn deze interview gegevens niet representatief voor alle behandelaren uit het tbs-veld; dit is echter inherent aan de gekozen onderzoeksmethode van het houden van kwalitatieve interviews.

Discussie

Zoals uit de resultaten blijkt, is het aantal lange combinatievonnissen de afgelopen jaren toegenomen. Niet alleen lange combinatievonnissen (10 jaar of meer) zijn significant toegenomen, ook lange gevangenisstraffen in het algemeen (10 jaar of meer) zijn dat. De toename van lange combinatievonnissen past dus binnen de trend van langer straffen.

Verder is niet precies te achterhalen waardoor het komt dat het significant langer duurt voordat tbs-gestelden met een afgerond lang combinatievonnis een eerste machtiging voor begeleid en voor onbegeleid verlof krijgen. Er is in het onderhavige onderzoek geen zicht gekomen op de factoren die hieraan ten grondslag kunnen liggen en er kan niet worden geconcludeerd of de behandelduur samenhangt met de detentieduur die daaraan voorafgaat noch in hoeverre dit zou kunnen zijn. Zoals vermeld wordt gedacht aan verschillen in factoren zoals de justitiële voorgeschiedenis, psychopathologie, verstandelijk vermogen en de mate van toerekeningsvatbaarheid. Het is ook mogelijk dat dit samenhangt met de factoren die tijdens de gesprekken met behandelaren naar voren kwamen over de zogenoemde bajesmodus. Volgens hen zorgt het detentieklimaat ervoor dat justitiabelen zich op een bepaalde manier aanpassen; ze worden geslotener en raken gewend aan het gebrek aan beslissingsvrijheid. Als justitiabelen na een lange tijd in dit detentieklimaat opeens in een tbs-kliniek komen, kost het tijd om uit deze 'bajesmodus' te komen. Het kan dat dit aanpassingsproces ervoor zorgt dat de start van de tbs-behandeling trager is, waardoor er onder behandelaren het idee heerst dat een tbs-behandeling in het geval van een lang combinatievonnis langer duurt. Uit de cijfers lijkt verder naar voren te komen dat het zetten van vervolgstappen in het behandelproces meer gelijk gaat lopen tussen lang- en kortgestrafte tbs-gestelden. Dit betreft de latere verlofstappen, de voorwaardelijke beëindiging en definitieve beëindiging van de tbs-maatregel. Er is echter meer onderzoek nodig naar de (a-prior) verschillen tussen beide groepen tbs-gestelden. Het is daarnaast niet te voorspellen hoelang tbs-gestelden met een lange gevangenisstraf over hun behandeling zouden hebben gedaan zonder de lange gevangenisstraf. Dat er meerdere factoren meespelen in de behandelduur dan de duur van de gevangenisstraf blijkt ook uit ander onderzoek naar de behandelduur van tbs-

gestelden. Deze studies laten zien dat naast detentieduur, ook de aanwezige problematiek samenhangt met de duur van de tbs-behandeling.

Zoals vermeld, bestaat er momenteel een nijpend capaciteitstekort in de tbs-sector (net als in het gevangeniswezen). Dit zorgt onder meer voor rechtstatelijke problemen, zo hebben onder meer rechters de Nederlandse overheid al meerdere keren aangesproken dat de capaciteitsproblematiek moet worden aangepakt. Een oplossing voor de lange combinatievonnissen kan niet worden gevonden zonder dat de capaciteitsproblematiek daarbij wordt meegenomen. Ondanks dat de capaciteitsproblematiek niet het hoofdonderwerp is van het huidige onderzoek, sporen de onderzoekers de overheid aan om de capaciteit van de verschillende aanbieders van de forensische zorg (tbs-klinieken, vervolgzorg, voorzieningen voor beschermd wonen) te vergroten en/of te ontlasten, zodat ook mogelijke oplossingen voor tbs-gestelden met lange combinatievonnissen beter kunnen worden doorgevoerd.

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC), Kennisinstituut voor de rechtsstaat, is een onafhankelijk kennisinstituut dat valt onder het ministerie van Justitie en Veiligheid. Het WODC draagt bij aan behoud en verbetering van de rechtsstaat via het (laten) uitvoeren van kwalitatief hoog wetenschappelijk onderzoek. En door het aanbieden van gevraagde en ongevraagde kennis, verbeterpunten en (waar mogelijk) denkrichtingen.

Voor meer informatie, bezoek www.wodc.nl